

BENCE Erika

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
erika.bence@ff.uns.ac.rs

MUNK ARTÚR *A HINTERLAND* CÍMŰ REGÉNYÉNEK KONTEXTUALIZÁLÁSA¹

The contextualization of Artúr Munk's novel *The Hinterland*

Kontekstualizacija romana Artura Munka *A hinterland*

A korabeli recepció – elsősorban Schöpflin Aladár és Kázmér Ernő, részben Szenteleky kritikai értékelése –, illetve az 1981-es második kiadás nyomán létrejött egyes újraolvasások (mindenekelőtt Bori Imre utószava) nagyrészt máig érvényes szempontok alapján helyezte alakulástörténeti kontextusba és állította jelentés-összefüggésbe Munk Artúr regényírói opusát, többek között az 1930-ban napvilágot látott *A nagy káder* és az 1933-as *A hinterland* című műveinek értelmezési lehetőségeire is rávilágítva. Épp ezért tekinthetők történeti-poétikai és narratológiai szempontból is megalapozatlannak, indokolatlannak azok a törekvések, amelyek a jelölt Munk-regények értelmezését mind a XX. század második felében, mind jelen korunkban különböző sztereotípiák, ideológiák és tudománytalan törekvések szolgálatába igyekeztek és igyekeznek állítani. A tanulmány Munk Artúr *A hinterland: A mögöttes országrész háborúja* című regényének keletkezés- és recepciótörténeti aspektusait vizsgálva mutat rá az említett megközelítések neuralgikus pontjaira, működésképtelenségére, távlati tarthatatlanságára, miközben lehetséges értelmezési modelleket, kontextusokat is felállít egy perspektivikus Munk-portré kialakítása érdekében.

Kulcsszavak: Munk Artúr, első világháború, hadifogoly- és hátországregény, irodalomszociológia, befogadástörténet

Bevezető: alakulás- és recepciótörténeti szituáció

Munk Artúr *A hinterland* (1933) című regénye kritikai fogadtatását nagyban befolyásolták azok az irodalomszociológiai tényezők, amelyek a korszak

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 01600. számú projektuma keretében készült.

első világháborús regénytörténete alakulásában idéztek elő változásokat.² Az időközben kialakult másfél évtizedes rálátási távlat ugyanis az 1910-es évek végén megjelent narratíváknál változatosabb, árnyaltabb értelmezéseit tette lehetővé a történelmi félmult eseményeinek: gazdag és különböző beszédmódokat, műfaji regisztereket megszólaltató alakulástörténeti sort hozva létre ezáltal. Ezzel párhuzamosan alakultak át az olvasói elvárások is, míg kezdetben a dokumentatív és kollektív nézőpontokat érvényesítő elbeszélői szándék keltett fel nagyobb érdeklődést, addig az 1930-as évek elején a nagy háború alakította egyéni léthelyzet artisztikusabb ábrázolásait preferálta a kritika. Az ízlésvita alakulási ívének kezdőpontján Markovits Rodion *Szibériai garnizon* (1927), a felívelés csúcspontján Kuncz Aladár *Fekete kolostor* (1931) című regénye helyezkedik el, kimenete viszont a „második kísérletek” (például: Markovits Rodion *Aranyvonat* című regénye 1929-ben, Munk Artúr *A hinterland*-ja 1933-ban) elutasítása³ lesz.

A hinterland értékelése és értelmezése korabeli kritikai fogadtatásának tükrében

Munk Artúr *A nagy káder: Egy pleni feljegyzései* című első világháborús regényét Schöpflin Aladár 1929-ben a *Nyugat* könyvrovatában *Hadifogolykönyvek* cím alatt Markovits Rodion *Szibériai garnizon* és *Aranyvonat* című regényeinek értelmezési kontextusában tárgyalja, ugyanakkor azzal, hogy Erich Maria Remarque nagy visszhangot kiváltott *Nyugaton a helyzet változatlan* című művéhez hasonlítja megjelenésüket és fogadtatásukat, egyúttal európai alakulás- és műfaj történeti helyüket is kijelöli:

A *Szibériai garnizon* sorsa körülbelül azonos a Remarque könyvével. Mind a kettőnek rendkívüli sikere három tényezőtől tevődött össze. Az első az anyag érdekessége, a másik az anyag tárgyalásának a tömegek számára rokonszenves, mindenki számára szemléletes módja, a harmadik a megjelenés pillanata, az a lélektani pillanat, amikor az emberekben, miután tíz évig undorodtak mindentől, ami a háborúra emlékeztette őket, egyszerre felébredt a kívánság, megtudni, hogy is volt a háború, mi volt

² Ezekkel a jelenségekkel korábbi kutatásaim során részletesen is foglalkoztam, hivatkozva a vonatkozó szakirodalomra: Bence 2015, 129–133; Bence 2018, 49–51. Hivatkozások: Hammerstein 2011; Baliga 2014, 121–122.

³ Korábbi kutatásaink és hivatkozásaink: Bence 2018; Bence–Kocsis 2019; Bence–Ispánovics 2020; Hammerstein 2011; Hammerstein 2017.

az élete és sorsa a fronton és a fronton túl, a hadifogságban az egyszerű katonának. Ma aztán a háborúról szóló regények özöne uralkodik a könyvpiacon mindenütt, németek, franciák, angolok, amerikaiak versenyeznek a háborús könyvek írásában és kiadásában. Az emberiség nagy keresztrefeszítettetéséből irodalmi divat lett, amely egy ideig még virulni fog, aztán felváltja más divat s nem marad belőle egyéb, mint a belőle termelt néhány maradandó becsű könyv (Schöpflin 1929).

A Markovits-opus újraértelmezése, illetve a keletkezés- és alakulástörténeti szituáció jelenkori kutatása rávilágított arra, hogy – bár az *Aranyvonat* kritikai leminősítése (éppúgy, mint Remarque *És azután...*⁴ című regényének kétkedő fogadtatása az előzőhöz képest) semmilyen poétikai szemponttal nem igazolható, irodalomszociológiai és ízlésvita áll mögötte⁵ – Schöpflin korrekt és korszerű módon értelmezte a jelölt műveket létrehozó olvasói elvárásokat, ezeknek (át)alakulását, illetve az első világháborús regények műfaji sorát meghatározó társadalom-lélektani helyzetet, amelybe Munk Artúr *A nagy káder* című memoárja is jól illeszkedik. Ugyanakkor ezzel nemcsak *A nagy káder* aktuális kritikai megítélését, hanem az írói opus későbbi értékelésének mibenlétét, recepcióját is meghatározta szinte máig ható érvénnyel. Nem véletlen tehát, hogy *A hinterland* 1933-as megjelenésekor Szenteleky Kornél is Schöpflinre történő hivatkozással vezeti be a regény bírálatát:

Munk Artúr körülbelül azt a szerepet tölti be irodalmunkban, mint Markovics Rodion Erdélyben. Első regényének, *A nagy kádernek* olyan hatalmas sikere volt, amilyenről a többi délszlávországi magyar író még álmodni sem mert: két év alatt négy kiadás egy pesti kiadónál! – De Markovics Rodion második könyve már sápadtabb, erőltetettebb volt, mint a *Szibériai garnizon*, Munk Artúr második regénye azonban jobb, mint az első, ha mindjárt nem is pesti kiadónál jelent meg, és nem éri utól *A nagy káder* példányszámát. Történelmi érdekessége, az események ismeretlensége nem versenyezhet *A nagy káderrel*, de *A hinterlandot* már jobb, felkészültebb író írta, mint *A nagy kádert* (Szenteleky 1933, 347).

A második Munk-regényt az előző recepciójának tükrében értékeli, figyelmen kívül hagyva a Schöpflin által előrevetített változásokat, hogy a befogadói elvárások egészen mást jelentettek, támasztottak a világháborúról szóló narra-

⁴ Eredeti címén: *Der Weg zurück* (1931).

⁵ Vonatkozó kutatások: Baliga 2014; Bence 2018; Bence–Kocsis 2019; Bence–Ispánovics Csapó 2020; Hammerstein 2011.

tíva elé az 1920-as években, mint a rákövetkező évtized irodalom- és társadalomtörténeti szituációjának fénykörében. Szenteleky továbbgörgeti a *Szibériai garnizon* világirodalmi sikerét követő *Aranyvonat*-„bukás”-ról szóló legendát is, viszont Munk esetében rámutat elbeszélői felkészültségének határozottabbá válására, hatásának minőségi változásaira is. Rávilágít a tematizált jelenység, az utánképzett történeti valóságszelet – a hátország történései az oroszországi fogság „eposzi” távlataival szemben – kevésbé érdekfeszítő jellegére, ugyanakkor azzal, hogy az elmúlt évtized sikerdarabjával, Rymond de Cesse *Les nouveaux riches* című vígjátékával hozza összefüggésbe, az úgynevezett karakterregények sorában helyezi el *A hinterlandot*.

A hinterland világát mindenesetre több olvasó ismeri, mint a szibériai forradalmak életét, s lehet, hogy ezért érdeklődnek majd kevesebben a regény iránt, pedig Munk hinterlandképe annyira friss és figyelemre méltó, hogy még azokat is vagy éppen azokat érdekelheti, akik maguk is ismerik és átélték a front mögötti eseményeket. Pedig Munk Artúr nem ad kegyetlen, realista rajzot, lázító tömegképeket, a forradalom előszele gyenge fuvallattá szelídül könyvében. Szóval nem hat a meztelen, izgalmas igazsággal, hanem elsősorban típusaival (Szenteleky 1933, 347).

Stein Leó tartalékos hadnagyot (majd főhadnagyot), a regény főhősét „puha, gyáva zsidó bankfiú”-nak nevezi, aki „sohasem látott frontot, hallatlan gyávasága, idegessége és szerencséje mindig visszavezérli a tűzből a boldog hinterlandba” (Szenteleky 1933, 348), aki ugyanakkor romantikus kalandok, „titkos, hűséges szerelem, titokban megszült gyerek, házasság, boldogság s a végén hősi halál” (Szenteleky 1933, 348) részese is. Különösen az utóbbit tartja a regénynarratíva szempontjából elfogadhatatlan, poétikailag indokolatlan megoldásnak:

Leóban most ébred fel a bátorság, keresi az eltűnt parancsnokságot, nyugodtan nézi az olasz repülők keringését és így is hal meg: egy leejtett bomba öli meg a háború utolsó napjában. Ez a romantikus, dicsfényes befejezés erősen valószínűtlen. Nemcsak Leó gyáva jellemével nem egyeztethető össze, hanem azzal a ténnyel sem, hogy az olaszok nem bombázták a felbomlott frontot, hiszen az elhagyott ellenséges hadállásokat akkor már puskalövés nélkül elfoglalhatták.

A véletlen halál egyszerű és döbbenetes pontot tesz a történet végére, ezt a befejezést nem lehet kifogásolni, de a romantikus beállítás erősen patetikus. Egy gyáva Stein Leó életét mégsem lehet a görög hősök mintájára befejezni (Szenteleky 1933, 348).

E jellemalkotásával Szenteleky egy teljes évszázadra, Kázmér Ernő kritikájától Bori Imre irodalomtörténetén át a legújabb kutatásokig (például: Hammerstein 2017) meghatározza és irányt ad a regény értelmezésének, mivel későbbi vizsgálói és interpretálói kevés kivétellel (például: Bori 1981) átveszik, miközben nem állítják diskurzív kontextusba értékelését.

Kázmér Ernő az aktuális jugoszláviai magyar könyvekről szóló rövid jegyzetében nem tér ki a jelenség beható értelmezésére, ugyanakkor „első magyar hinterland-történet”-nek (Kázmér 1933) nevezve a regényt – a legújabb kutatások által is érvényesnek minősülő (Bence–Kocsis 2019) – műfaji sorba helyezi: olyan regények sorába, amelyek a „front hőseinek valóságélete” helyett az „otthonmaradottak pénzszerzését”, a háború hátországi visszasságait, anomáliáit tematizálják: „a háború élményének béklyójából kikerülve komoly írói eszközökkel közeledik a mai élet témái felé” (Kázmér 1933).

Sem Szenteleky Kornél, sem Kázmér Ernő – az egy Cesse-darab említésén túl – nem vizsgálják *A hinterlandot* az első világháborús regények dezillúziós, kiábrándult, ironikus valóságábrázolásának tükrében, mi több, előbbi kritikusa egy teljesen deheroizálódott kor viszonyai között kér számon tőle valamiféle hősi valóságképet: Stein Leó jellemében csak a gyávaságot és nem a kiábrándultságot, halálában indokolatlan „görög” tragikumot, s nem nagyfokú ironiát érzékel.

Jaroslav Hašek *Švejk, a derék katona kalandjai a világháborúban* (1923) című világhírű regényét először Karikás Frigyes (1891–1938) *Infanteriszt Svejk viszontagságai a nagy háborúban* címmel fordította magyarra az 1930-as évek elején.⁶ Nem elképzelhetetlen tehát, hogy Munk Artúr mind idegen, mind magyar nyelvű kiadásait ismerte/ismerhette, ezáltal *A hinterland* című regénye értelmezését e groteszk, Švejk-féle tükörben, s nem a drámai műnem kontextusában képzelte el. A regény belső törvényszerűségei is ebbe az irányba mutatnak, ahogy az inkább gyámoltalan, mintsem gyáva Stein a különböző élethelyzetek és magatartások között hánykódva (például: a szerbiai háborús hadszíntéren a jég hátán is megélő tisztiszolgájának utasításait követi, a kórházban meggyőzés nélküli szégyenérzete, hiszen nem hisz a háború eszméjében, a fanatikus rajongása által elhomályosult ítélőképességű Nagy István árnyékában képződik meg), végül tényleg színpadi kulisszák között találja magát: az orfeumban, a fürdőben, a hadtápparancsnokságon, de még az olasz hadszíntérre tartó vonaton is, ám mindez nem a klasszikus dráma, hanem a bohózat jegyeit viseli magán. A jelenet, ahogy Ófelsége megjelenése nyomán ismét frontszolgálatra kerül, részben hasonlít az orosz egyenruhát próbaként magára öltő, az ellenséges tábor

⁶ *Infanteriszt Svejk viszontagságai a nagy háborúban*, 1–3.; ford. Katona Fedor [Karikás Frigyes]; Monde, Paris, 1930–1932. (A Monde magyar könyvei.)

katonájának vélt, s ezáltal saját csapatai fogságába kerülő, majd a félreértés tisztázása után újra harcra vezényelt Švejk esetére.

Ahogy megkérdőjelezzük a derék katona együgyűségéről szóló, leegyszerűsített értelmezéseket, s történetében a világháborút kiváltó ideológia visszáságainak groteszk képét is meglátjuk, ugyanúgy felmerülhet bennünk a kérdés: vajon a frontszolgálattól és a harctéri kiállástól ódzkodó Stein hadnagy, vagy az őt körülvevő, elvakult militáns, ugyanakkor korrumpált és képmutató világ (benne Nagy István százados a maga szűk látókörűségével) a problematikusabb jelenség-e, s nem valószínűbb-e inkább, hogy a Munk-regény épp ezt a torz valóságképet tematizálja? A dilemma feloldását nagyban megkönnyíti számunkra, ha Munk regényét a megjelenésének idején napvilágot látott első világháborús regények és visszaemlékezések sorában, a bennük megjelenő identikus jelenetekkel való összevetés révén értelmezzük: Darvas Gábor „*Mindent meggondoltam és mindent megfontoltam...*” (Darvas 1930) című regényének csata- vagy kórházjeleneteivel, illetve K. József memoárjának (Kozma 2014) harctéri képeivel vetjük össze (Bence 2015, 132; Bence 2015a, 105).

Közben Potierek hadserege rendetlen futásban, fejvesztve menekült. A föld állandóan rengett a visszavonuló csapatok döngésétől. A szerbek gyors hátrahúzódása egyes hadicselnek bizonyult, s támadásba ment át. Erre a jeles osztrák hadvezér úgy látszik nem számított. A minden rendszer nélküli handabandázás következményei most mutatkoznak, s az osztrák recept szerint gögös-dölyfös tudatlanságban készült haditerv szégyenteljesen omlott össze (Darvas 1930, 23).

Kétnapi táborozás után továbbmentünk Brankovicán keresztül Valjevó felé, de a félúton egyszerre csak egy honvédhuszár vágat a parancsnokunkhoz parancsal, hogy azonnal forduljunk vissza, mert a szerbek áttörték a frontot. A Potierek-féle áruháza ekkor volt (Kozma 2014, 16).

Mind Darvas, mind Kozma személyes élményeit és tapasztalatait jeleníti meg, írja le naplóregényében, illetve memoárjában, s az általuk ábrázolt harctéri történések megegyeznek azokkal a jelenetekkel, amelyekből Stein Leó hadnagy – az idézett értelmezések szerint – felsértve magát egy tüskés bokor ágában, „gyáván” futamodik meg. Ebben az összefüggésben, amikor „Potierek hadserege rendetlen futásban, fejvesztve menekült” (Darvas 1930, 23), már jól kivehető, mennyire életszerűtlen magatartásnak tűnik a hősi kiállítás.

A jelenség történeti távlatait az 1849-es összeomlásról szóló feljegyzések jelentik. Vajda János ismert memoárja, az *Egy honvéd naplójából* (1869) tartalmazza a következő megállapítást:

Alig van visszataszítóbb valami, mint a katona – fegyelem nélkül, ami még négy-öt tagból álló rablóbandában sem hiányzik. Rendesen, ami rossz van egy csapatban, ilyenkor az kerül felül, valamint a sár a tóban, ha felkavarják. A jó indulatúakat a legmélyebb levertség fogja el, a rabló és házsártos hajlamuk pedig garázdálkodhatnak (Vajda 1972, 352).

Ha csak ideálképek perspektíváját és retorikáját vennénk figyelembe, rendkívül dehonesztáló kép alakulna ki bennünk az 1848-as forradalom és szabadságharc legnagyobb hőseiről is: például a róla szóló utolsó, a szemtanúk vallomásaiból kibontakozó képek a pánik és a halálfélelem árnyékában futva menekülő Petőfi Sándort láttatják (Kerényi 2008, 460–461).

A Darvas-regény legabszurdabb pillanatképe, amikor az albániai hegyeken át visszavonuló szerb hadsereg által magukkal hurcolt magyar hadifoglyok előtt egyszer csak feltűnik „a zuhogó esőben és sártengerben gyalog menekülő, csapzott szerb király” (Bence 2015a, 111).

Mind a Darvas-regényben, mind *A hinterlandban* megjelennek az ún. háborús szimulánsok különböző típusai (az aranyeres csomóit mütető, bornírt Falta kapitánytól a saját szimuláns magatartásukat parodizáló, Iszapfüreden bujkáló tisztéken át a jég hátán is megélő túlélőkig, köztük – a Darvas-regényben – Mátics Jóska tisztiszolga, aki se nem gyáva, se nem félénk, de azért fekszik be betegséget szimulálva a tífuszkórházba, mert hamar belátja, hogy ehhez a hazug háborúhoz semmi köze, s legfontosabb feladatának feljebbvalója ápolását, megmentését tekinti – Bence 2015a, 111), akik közé Stein Leó a maga egyszerre gyámoltalan és dekadens világlátásával semmiképp sem illeszkedik.

Stein Leó épp a regény leggroteszkebb helyszínén és jelenetei közepette, az iszapfüredi „rehabilitáció” során, a legautentikusabb szereplőtől, a később öngyilkos Gulyás hadnagytól kapja meg a lelkiismereti feloldozást, miután a büntudattól gyötrődbe bevallja neki, hogy mindvégig szimulált:

– ...megvallom, hogy soha semmi komoly bajom sem volt...
Becsaptam az orvosokat, mindenkit becsaptam. Én egy közönséges szimuláns vagyok... Alávaló szimuláns...
Lélegzete elakadt, eltorzult arccal bukott Gulyás hadnagy csonka lábára...
[...]
Gulyás hadnagy sírásra torzult arccal, félelmetes kacajba tört ki.
Teli tüdővel üvöltötte Leó fülébe:
– Ember!... Hát nem érted a szót? Nem érdemes... Nem érdemes!...
(Munk 1981, 194).

A második kiadás

Bori Imre *A hinterland* 1981-es újrakiadásához fűzött utószavában továbbgörgeti a Szenteleky Kornél által kifejtett értékítéleteket, de összefüggésekben értelmezve némiképp árnyalja is azokat. Nem *A nagy káder* „utáni” folytatás, hanem a háború szatírája kontextusában látja értelmezhetőnek a regényt, kifejtve, hogy a Szenteleky által észrevételezett „jellemvígjátéki” mellett van egy erőteljesebb és dinamikusabb szála is a történetnek, „két világ, [...] amely egymástól igen élesen különbözik. Az egyik a »regényes történet«, amely kétségtelenül Munk Artúr művének legsebezhetőbb pontja, a másik az alakok és helyzetek »valósága«” (Bori 1981, 237–238).

Az elbeszélő már a regény nyitó fejezetében élesen szembeállítja egymással a háborúhoz fűződő értelmezéseket és az ezekből következő magatartásokat. A puhány, tétova és a harctól ódzkodó, „anyámasszony katonája” Stein Leó mellett feltűnik Nagy István zászlós „boldogságtól sugárzó arccal” (Munk 1981, 7): nem véletlen, hogy a magát halálra aggódó anya épp rá, az apátlan, anyátlan, menyasszonya által is elhagyott „szegénylegény”-re bizza egyetlen gyermekét. Kettejük sarkítottan eltérő gondolkodása, magatartása szociális különbségekkel függ össze: a zászlós társadalmi státusából kifolyólag csak a katonai előmenetelben (azaz saját bátorságában és kiállásában) bízhat, sem közösségi, sem egzisztenciális értelemben nincsenek jobb tapasztalatai, minek következtében sem anyagi, sem érzelmi veszténivalója sincsen. A lehető legtermészetesebb hangon ígéri meg Stein néninek, hogy vigyázni fog a „nem katonának való” Leóra: „Majd elébe állok, ha rohamra megyünk... Engem nem sirat senki, ha meghalok. Se apám, se anyám, még a menyasszonyom is elhagyott” (Munk 1981, 8). Ugyanakkor a „gyáva hadnagy vígjátéki története” csak akkor lehetne releváns értelmezési modell *A hinterland* esetében, ha a két magatartás (a szárnalmas és a hősi) történetének kimenete, megoldása valóban megfelelné a drámai műnem feltételeinek: a gyávaé kisszerű bukással, míg a kiválóé az erkölcsi felemelkedés tragikumával érne véget. Csakhogy itt – a sors iróniája következtében – épp a fordítottja következik be: Stein Leó nem hisz a háború és a bátorság eszményében; véletlen halála épp ettől válik tragikussá, míg a lelkes, a hazáért a feltétlen életáldozatra is kész Nagy István szerencsétlen nyomorékként, a katarzis leghalványabb érzete nélkül ébred rá hősiessége és áldozata hiábavalóságára. S noha úgy tűnhet, „föl se veszi” (Munk 1981, 214) torzzá nyomorodásának következményeit, a kórházi ágyon tett kijelentései („Igaz, hogy a fél szememet is elvesztettem, de egy szemmel is eleget lát az ember ebből a csúnya világból” – Munk 1981, 212) s a fronton írt dalszerzemé-

nyei is világnézete gyökeres átalakulásáról tanúskodnak, a rajongó lelkesedés helyett nihilista meggyőződést hordoznak sorai:

*Jönnek, mennek a halálvonatok,
Bennük katonák, halállovagok...
Toprongyos, álmos, sápadt magyarok,
Meghalni repülő, gyászos, bús rabok.
És nem jön és nem jön sehol a hajó,
Halk muzsikával álomba ringató,
Mindent feledtető, mindent begyógyító
Megváltó, megváltó életriadó!...*
(Munk 1981, 213.)

A regényben előforduló zenei vagy más művészeti jelenségek vizsgálatának e kontextusban volna igazán jelentősége, ellentétben a Munk-regényt a saját műfajvonzatából kiragadó modellekkel (Gazsó 2018; Károly 1919; Károly 2020; Károly 2020a). Ezek az értelmezések akkor lennének mérvadóak, ha a különböző elméleteknek vagy valóságreferenciáknak való megfeleltetés, illetve az irodalmi mű (új)pozitívista⁷ felfogása helyett a hagyományos, rögzült vagy idejétmúlt *Hinterland*-értelmezések dekonstruálását szolgálnák; a vizsgálatok nem merülnének ki a megfelelő szövegelemek jelenlétének (pl. a térbeli, illetve a művészeti jelenségek) megállapításában, felsorolásában.

Vajda Gábor a *Hid* 1982/5-ös számában írt ismertetőt *A hinterland* második kiadásának aktuális jelentéslehetőségeiről. Értelmezésével a saját tapasztalato-
kat a háborúellenesség szolgálatába állító első világháborús regények sorába helyezi, ugyanakkor a szerző vélt ideológiai orientációjának („Kávé Mátyás emelkedései és végső bukása a tőkés társadalmat ostorozó kritikai realisták alap-
példái közé tartozik”) és hagyománykezelésének („ifjúságában nagy élvezettel olvashatta a romantikusan anekdotázó múlt századi magyar prózát”) bírálatával részben „vissza is hívja” a regényt a múlt század húszas–harmincas éveiben keletkezett legjelentősebb első világháborús európai és magyar regényirodalom értékszintjéről (Vajda 1982, 682):

[...] a nagy gazdasági válság idején kiéleződő ellentétek egy új háború
kitörésének lehetőségét is ígérték, úgyszólván nem utolsósorban az újabb

⁷ Újpozitívista törekvéseknek itt azokat az – elsősorban a fokozatszerzés céljait szolgáló, az értekezés terjedelmét az innovatív szándék elé helyező – újabb értekezési magatartásokat tekintjük, amelyek szellemében a Munk-opus egy elmélethez alkalmas kulisszaként szolgál, de nem térnek ki a jelenség működésének vizsgálatára, kontextualizálására a jelölt szövegvilágokban.

tömeges öldöklések réme buzdíthatta az előző műve sikerén felbátorodott író arra, hogy saját ifjúkori tapasztalatait használva fel műve alapjaiként a bármikor kiújulható esztelenségtől minél jobban elijessze a feledékeny és ostoba kortársakat (Vajda 1982, 681–682),

illetve:

[...] azt igyekszik bemutatni: milyen valóságfedezete van a hódító háborút folytató nagyhatalom hivatalos önarcképének; és az érthető okokból túlsúlyba kerülő emberi gyarlóságok mennyivel tipikusabbak a hadviselésben kötelezővé tett erényeknél (Vajda 1982, 682).

Fontos ugyanakkor a Stein Leó jellemét árnyaló észrevétele, amellyel kivonja az életképtelen – hazug – szimuláns (zsidó) főhősről szóló diskurzusból, és a Švejk-típusú antihős ideálképehez közelíti:

Egyik (egyébként a gyávaságát tisztességgel bevalló) főhőse egy Stein nevű, félig-meddig életképtelen zsidó fiatalember. Persze: minden alkotó demiurgosnak van egy, csak kellő belemélyedéssel kitapintható archimedesi pontja; Stein éppen azáltal emelkedik a tisztáltársai fölé, hogy hiányzik belőle a látszatteremtő nagyképűség (Vajda 1982, 682).

Utasi Csilla *A hinterland krónikása* című dolgozatában – főleg a Bori-féle értelmezésre támaszkodva – nem tesz hozzá új értési szempontot az 1933-as regény recepciójához, sokkalta inkább Munk más szövegeinek (önképzőköri zsengeinek, a hagyatékból előkerült novelláinak, posztumusz kiadott regényének) intertextuális vonzatkörét elemzi (Utasi 2002).

Nem poétikai szempontú Hinterland- és Munk-interpretációk

Lovas Ildikó **A kis káder* című karcolatában, ami a Szabadka zsidóságának sorstörténetét különböző diszciplinák szemszögéből tárgyaló *Élettől életig a holokauszton át* (Ózer 2015) című tanulmány- és publicisztikagyűjtemény második bevezető szövegének szerepét tölti be, kitér Munk Artúr *A nagy káder: Egy pleni feljegyzései a forradalmi Oroszországból* című regényének befogadói előfeltevéseire. Úgy véli, címének köszönhetően a korabeli olvasó azt hihette, hogy a „nagy káder” Sztálin, „a rémületes ember” lehet, „[m]ert a bűn, a gonosz mindig izgatja az embereket...” (Lovas 2015, 9). Ugyane szövegében a jelölt írói habitust a „legendásítás” diskurzusába, a Titanic-történet kontextusába helyezi: „Olvassanak Munk Artúr-regényeket. Nézzék meg a Titanic című

filmet” (Lovas 2015, 10); a szerzőt a „sármos, kalandor, ugyanakkor önfeláldozó” hős alakjával azonosítja, aki a Carpathia hajóorvosaként⁸ a hajótöröttek életét menti. Előbbi megjegyzésével azt sugallja, hogy a cím – ami értelmezése szerint Szibériát jelöli – kiadói fogás, a jobb eladhatóság célját szolgálta elsősorban.⁹ Hogy a cím hányféle asszociációt kelthet és értelmezési modellt kínál befogadójának, nem tárgya e dolgozatnak, viszont fontos megemlíteni, hogy a „kis káder”-megnevezés, ami Lovas cikkének is címe (a csillaggal – talán – az átvételt jelzi), *A hinterland* tizedik fejezetének éléről származik, és ott személy(ek)re vonatkozó jelölés.

A Szabadkai Városi Múzeum 2017-ben, Gaszó Hargita múzeumvezető által rendezett Munk Artúr-émlékkiállítás (Gaszó 2017a) a sikeres és hatékony közönségmegtalálás érdekében görgeti tovább ezt a legendásító (a James Bond-habitusra rájátszó) diskurzust: rendezői és tervezői *A nevem Munk, Munk Artúr* címmel látták el.¹⁰ A történet sajátos kiterjesztésévé vált Gaszó Hargita *Önmagunk térbe helyezése: Munk Artúr Köszönöm addig is... című önéletrajzi regényéről* címmel, a kiállítást követően megjelentetett tanulmánya (Gaszó 2017a), amelyben a kérdésre vonatkozó tudományos kutatások alapján megkérdőjelezi, nagyrészt visszavonja a kiállítás elénk állította Munk-értelmezést, vagyis disztingválja a (kultur)politika és az irodalomtudomány jelenségre vonatkozó értelmezését és üzenetét.

Az alföldi porról szóló diskurzusbán

Szilágyi Zsófia 2015-ben íródott, Kosztolányi Dezső „alföldi por”-ról szóló nézeteit kontextualizáló dolgozatában (Szilágyi 2015) a *Bácskai lakodalom* mellett Munk Artúr *A hinterland* című regényét is diskurzus tárgyává teszi. Vizsgálati eredményeinek legfontosabb kitétele az, amelyben kétségbe vonja a regény jelölt kontextusban történő értelmezhetőségét, mert pusztán külső

⁸ E vitatott kérdés részletes vizsgálata és tárgyalása nem témája e dolgozatnak, csak annyit fűznék hozzá, hogy nem csak a korabeli dokumentumok nem hitelesítik ezt az állítást, hiszen a Carpathia orvosa a Titanic-katasztrófa idején Lengyel Árpád (1886–1940) volt, de *Köszönöm addig is...* című (1956, 2018) „életregény”-ében maga sem hajóorvosként aposztrofálja önmagát, legalábbis egyetlen szóval sem említi, hogy „szolgálatot teljesít” a fedélzeten. Leszármazottai a Szabadkai Városi Múzeum 2017-es Munk Artúr-kiállítása apropóján készült interjúban arról beszélnek, hogy utas volt a hajón és hivatástudata vezérelte a mentők közé. A legújabb kutatások viszont írói fikciónak tartják a regény vonatkozó epizódját (Gaszó 2017a; Bence 2018b).

⁹ Ha valóban így van, akkor működött, mert Munk regénye négy vagy öt pesti kiadást ért meg.

¹⁰ A kiállítást 2017. december 28-án az a Lovas Ildikó nyitotta meg, akinek 2005-ben megjelent, *Kijárat az Adriára* című regénye kezdődik a híres James Bond-mondattal (Lovas 2005, 9).

jegyek (például: a regény helyszínét az író Porvárosnak nevezte el etc.) nyomán – ha a motívum nem áll jelentés szolgáltatásban – nem helyezhető el az adott alakulási sorban:

[...] de legyenek ezek a regényrészek bármilyen szépek és láttató erejűek is, a port és a város lakóinak sorsát, gondolkodásmódját nem kapcsolja össze Munk. [...] Vajon azzal, hogy valaki Porvárosnak nevezi el a regénye helyszínét, vagy a hőseit a poros utcákon bandukoló figurákként írja le, valóban a cselekményt, a hősök sorsát befolyásoló, lényegi meghatározóvá emeli a port? Aligha lehet erre egyértelműen igennel válaszolni, ráadásul, ha a por minden előfordulását megpróbálnánk felkutatni a 20. század magyar irodalmában, szinte kezelhetetlenül nagy szövegegyüttesre találnánk rá (Szilágyi 2015).

Szilágyi vonatkozó értelmezése azért fontos számunkra, mert a fentiek mellett a magyar irodalomtörténeti modellek akut problémáira is rávilágítanak. Az egyik egy alapvető módszertani tévedés, amelyet általában kezdő vagy felületesebb kutatók követnek el, amikor a vizsgálati tárgyra vonatkozó kutatások korábbi eredményeit nem, részben, vagy (ideológiai/tendenciózus meggyőződések értelmében) csak szelektíve veszik figyelembe. A Porváros- és a Sárszeg-jelenségnek is meglehetősen kiterjedt szakirodalma és kutatási vonala van a vajdasági magyar irodalomtörténeti diskurzusban, ám ezek az újabb vizsgálatok – így a Szilágyi által hivatkozott értelmezések (Kovács 2014; Szarvas 2012) – sokszor megalégszenek egy könnyen hozzáférhető, kanonizált szemlélet (jelen esetben a Bori Imre vajdasági magyar irodalomtörténetében fellelhető, Munk képzeletszegény írói látásmódjáról alkotott nézet) (Károly 2020, 126) továbbgörgetésével. Pedig maga az idézett kitétel – ha akaratlanul is – felveti a „por és a sár”-képzet 1918 előtti erőteljes, tradícióvá formálódott jelenlétét a térségi irodalomban:

[...] vajdaságiként meghatározható, a trianoni határok közt születő magyar irodalom legjelentősebb alakjai [...] életműveinek tendenciái, köztük elsősorban a röghöz kötő geoszféra, a mindent legyőző por és sár anyagából születő szépirodalom metaforái és szimbólumai nem a semmiből, nem a térség meglévő hagyományaitól eltérő törekvésekből teremődnek (Szilágyi 2015; Kovács 2014, 382).

Vagyis a porváros-diskurzus egy, az 1918-ban megjelenő regionális irodalmi törekvések előtt évtizedekkel korábban kialakult, jelentős alakulástörténeti sort jelent az egyetemes magyar és a térségi magyar irodalomban egyaránt: a bácskai térben, talán, Papp Dániel századfordulón létrejött novellisztikája

(*Tündérlak Magyarhonban*, 1899) illeszkedik leginkább az alakulási szövevénybe, amelyhez viszonyítva Szenteleky Kornél helyi színek-programja újra-alapítás, az irodalmi beszédmódról alkotott nézetek továbbgondolása. Munk Artúr regényírásának vonatkozó darabjai, azaz a *Bácskai lakodalom*, illetve *A hinterland* című regényei csak látszatkötődések, külön jelentést nem képező motívumok (a város neve, a poros utcák leírása) révén hozható összefüggésbe a műfajssal/-változattal. S bár ez a történet nem tárgya e dolgozatnak, a jelölt probléma indukálja a megjegyzést: a vajdasági magyar irodalom alakulástörténetének e kontextusban is felmerülő kérdései egyre erősítik azt az igényt és szükségszerűséget, hogy – Bori Imre és az alakulás kutatásával foglalkozó más irodalomtörténészek munkásságának és eredményeinek tisztelete mellett – végső ideje újragondolni és -írni a vajdaságinak nevezett kisebbségi irodalmi reprezentáció történetét.

Károly Adrienn *A hinterlandot* ugyancsak e kisváros/porváros-diskurzusba helyező dolgozatának (Károly 2020) legfontosabb törekvése, hogy az általa hivatkozott elméleteket (például: Gadamer, Lejeune) működtesse, illetve működésüket illusztrálja a Munk-regényben, épp ezért nem tér ki a kisváros-jelentés, a por- és a sárképzet értelmezésére a regény alakjai, szereplői sorstörténetének összefüggésében: Porvárosban nem a térségi sorstörténetekben tükröződő szimbólumot, típust lát, hanem referenciális mozzanatot, Szabadka regénybeli nevét.

Vissza a háborús regényekhez

A hátország szélhámosai című tanulmányában Hammerstein Judit (Hammerstein 2017) az első világháborús regények történeti sorába helyezi vissza *A hinterlandról* szóló diskurzust: fő jelentéslehetőségeit Munk Artúr háborús naplójától (Munk 1999) és *A nagy káder* című regényétől nem függetlenül vizsgálja, ezáltal tágabb összefüggésrendszerben, a hasonló vagy megegyező történetek fényében értelmezi a regény típusait, köztük a gyávának titulált Stein Leó hadnagy alakját. Megállapítja, hogy az író

A nagy káderben is kitüntetett figyelmet szentel a háború emberi jellemet, erkölcsöket romboló erejének, sőt, *A világháború szélhámosai* címmel külön fejezetben ír a szélhámoskodásokról, a hazudozásokról, a kegyetlenséget sem nélkülöző alakoskodásokról, a kisebb-nagyobb becstelenségekről (Hammerstein 2017, 161).

Ha ezen a nyomvonalon indulunk el, azt látjuk, hogy az első világháborús regények (a magyar, a vajdasági magyar és az európai irodalomban is) szín-

te kivétel nélkül tematizálják a jelenséget, gondolhatunk itt mind Markovits Rodion, mind Hemingway vagy Remarque alkotásaira (Hammerstein 2011; Hammerstein 2020; Bence 2018; Bence–Kocsis 2019).

Darvas Gábor „*Mindent meggondoltam és mindent megfontoltam...*” című regényében végig jelen van ez a mozzanat és jellemtípus: a háborús körülmények között talpraesettséjüknek köszönhetően túlélő és boldoguló katonáktól, tisztiszolgáktól kezdve a háborús nyereszkesedőkön át a vadállatként viselkedőig. A regényben Mayer Gyurka képviseli a történeket intellektuális értelemben is tolmácsolni képes értelmiségit, aki a következőképp értelmezi a jelenséget: „Alázatos kutya lesz mindenki felfelé, és zsarnok hitvány ember lefelé. A polgári életben talán ezek is egészen rendes emberek voltak – s itt a kórház felé mutatott – itt meg vadállatok lettek. Mit mondtam? Vadállatok? Hát bántja a vadállat a saját fajtáját?” (Darvas 1930, 69).

A vajdaságinak leírható térségi irodalom vizsgált korszakában jelent meg egy kétkötetes háborús és légiós kalandregény, amelyet egy (állítólagos) legionista veterán, Szabó István naplójából írt, illetve szerkesztett Andrée Dezső újságíró. Az *Egy legionista naplója* című első rész utolsó két fejezete valójában eltér a kalandor, későbbi legionista kalandjait elbeszélő narratívától, és az első világháborús katona, majd hadifogoly beszámolóját, emlékeit rögzíti az orosz fronton és fogolytáborokban tapasztaltakról, ahol a forradalmár vörösökről és a fehérterror katonáiról egyaránt lesújtó képet fest. A második részben – feltehetően Andrée Dezső és nem az eredeti naplófeljegyzések írója – három fejezetet szentel a háborús körülmények között deformálódott jellemek ábrázolásának (Szabó–Andrée 1931).

Hasonló jelenséget tematizál Farkas Geiza *A fejnélküli ember* című, 1933-ban napvilágot látott regényében. Főhőse, Nagybáti György – később visszatársadalmiasult, tehetős fakereskedő – az első világháború idején Boszniából dezertál, s a hazafelé úton, elárultatástól való félelmében, illetve haszonvágytól hajtva, megöli és kirabolja a vele tartó marhakereskedőt. Később azonban hiába próbálja meg felmenteni önmagát a háború polgári társadalomtól elkülönítő, erkölcsileg lezüllesztő hatására hivatkozva, képtelen úrrá lenni látomástól gyötördő lelkiismeretén: „[...] háború van, ki-ki úgy marad életben és boldogul, ahogy tud” (Farkas 1933, 179). Ugyancsak Farkas az, aki *Démonok közt* című szociálpszichológiai tanulmányában a diszciplína eszközei és módszerei értelmében is körüljárja ezt a jelenséget: „[...] katonaruhában, hivatali helyiségben [...] a legtöbb ember – jó és rossz értelemben – egészen másként viselkedik, cselekszik mint házi ruhában, családi vagy baráti körben” (Farkas 1923, 29). Regényét a recepció az egyik első háborús poszttraumát (a XX. század máso-

dik felében: vietnami szindrómának nevezi az orvostudomány) megjelenítő regényként tartja számon a magyar irodalomban (Bence 2017, 145–158).

Kuncz Aladár *A fekete kolostor* című, a franciaországi internáltságról szóló memoárja (Kuncz 1931) részben kapcsolódik a vizsgált regénysorhoz, egy internálótábor mikrotársadalmában mutatja meg a háború okozta jellemtorzulásokat, deformálódó magatartásmintákat (Bence – Ispánovics Csapó 2019).

A jelölt összefüggésben értelmezve *A hinterlandot* és azt a magatartásmintát, amelyet Stein Leó képvisel a felvonultatott jellemképletek sorában, igen életszerűtlennek tűnnek a főszereplő gyávaságára, korrumpáltságára vonatkozó értelmezések; életvezetési konfliktusa épp abból adódik, hogy természetes jószándékúsága és tanult becsületessége miatt képtelen lelkiismereti válság nélkül beilleszkedni a „hátország szélhámosai”-nak világába.

Kitekintés

A hinterlandot az első világháborús regények kontextusában értelmező tanulmányának (Hammerstein 2017) egyik lábjegyzetében Hammerstein Judit Tersánszky Józsi Jenő két regényét (*Viszontlátásra, drága!* és *A margarétás dal*) említi, mint a Munk-regény lehetséges analógiás összefüggéseit: a műfaj-változat alakulástörténeti sorát konstituáló alkotásokat.

Tersánszky számára is meghatározó volt az első világháborús élményanyag, amelynek több művet is szentelt. A formai újítások tekintetében is remek *Viszontlátásra, drága!*, illetve *A margarétás dal* című írások egyaránt a háborús hátországot mutatják be két női sorson keresztül, ragyogó lélek- és jellemrajzzal. Mindkét mű középpontjában egyébként többek között a nemiség áll, ám *A hinterlanddal* összevetve jóval összetettebb, rafinált megközelítésben (Hammerstein 2017, 165).

A látszólag mellékes összefüggés valójában irányt mutat arra vonatkozóan, hogy a fentiekben vázolt tendenciózus gyakorlat helyett miképp terjeszthető ki a Munk-opus vizsgálata adekvát összefüggések irányában.

Irodalom

Baliga Violetta Lilla. 2014. Egy szibériai tartalékos zászlós mindennapjai: Markovits Rodion: Aranyvonal. *Pro Minoritate* 9 (2): 121–123. <https://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2019/05/ProMino-1402-beliv-09-baliga.pdf> (2021. nov. 6.)

- Bence Erika. 2015. Katonaregények: A másfél évtizedes rálátási távlat. *Létünk* 45 (3): 129–133.
- Bence Erika. 2015a. Az első világháború tematizációja az 1930-as évek vajdasági magyar irodalmában. In *Virtuális irodalomtörténet*. 102–113. Veszprém: Iskolakultúra.
- Bence Erika. 2017. Naplóregény az első világháborúból. Darvas Gábor: „Mindent meggondoltam és mindent megfontoltam...”: Egy legionista a háborúban. Szabó István – André Dezső: Egy legionista naplója: Hat esztendő a Francia Idegenlégióban (1923–1926). A háborús poszttrauma mint elkülönítő létállapot. Farkas Geiza: A fejnélküli ember. In *Miért sír Szulimán? Elemzések, bírálatok a magyar irodalom köréből*. 103–116, 117–145, 145–158. Budapest: Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó.
- Bence Erika. 2018. Magyar bestsellerek, irodalmi (világ)-sikerek a két világháború között. *Hungarológiai Közlemények* 49 (2): 34–55.
- Bence Erika. 2018a. Ahogy egy életmű újraolvassa önmagát. Markovits Rodion: Reb Áncsli és más avasi zsidókról szóló széphistóriák. In *Utazások Posztmonarchiában: Kulturális kontextusok: Elemzések, bírálatok a magyar irodalom köréből*. 61–69. Szabadka: Életjel.
- Bence Erika. 2018b. „Nem vagyok James, és nem vagyok Bond...” *Litera, hu.* febr. 22. <https://litera.hu/irodalom/netnaplo/nem-vagyok-james-s-nem-vagyok-bond.html> (2021. okt. 30.)
- Bence Erika – Ispánovics Csapó Julianna. 2020. Kuncz Aladár A fekete kolostor című regénye az első világháborút tematizáló regények sorában. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Књига 45 (2)*: 249–270.
- Bence Erika – Kocsis Lenke. 2019. Memoires, Diaries, Diary Novels about the First World War in Hungarian Literature. *Stredoeurópske pohľady* 1 (1): 86–94.
- Bori Imre. 2007. *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Gerold László: Bori Imre (349–352). Szerk., jegyz.: B[ordás]. Gy[özö] (399–340). Újvidék: Forum Könyvkiadó (5. kiadás).
- Darvas Gábor. 1930. „Mindent meggondoltam és mindent megfontoltam...” Novi Sad: Uránia.
- Farkas Geiza. 1923. *Démonok közt: Társadalom-lélektani tanulmány*. Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata.
- Farkas Geiza. 1933. *A fejnélküli ember*. Subotica: Kalangya.
- Gazsó Hargita. 2017. A nevem Munk, Munk Artúr: A Munk Artúr életéről és munkásságáról készült irodalmi kiállításról. *Híd* 81 (4): 27–40.
- Gazsó Hargita. 2017a. Önmagunk térbe helyezése: Munk Artúr Köszönöm addig is... című önéletrajzi regényéről. *Híd* 81 (6): 96–104.
- Gazsó Hargita. 2018. Mélységek és magasságok: Munk Artúr író, orvos első világháborúban és orosz fogságban töltött időszakának katonarövid szerepéről. *Tanulmányok* 57 (2): 95–106.

- Hammerstein Judit. 2011. Egy elfelejtett magyar világirodalmi bestseller (Markovits Rodion: Szibériai garnizon). *Látó* 22 (6): <http://www.lato.ro/article.php/Egy-elfelejtett-magyar-vilagi-irodalmi-bestseller-Markovits-Rodion-Sziberiaigarnizon/2092/> (2017. dec. 19.)
- Hammerstein Judit. 2014. Hadifogoly-memoárok az első világháború után: Emlékiratok az oroszországi hadifogságból, I. rész, *Új Egyenlítő* 2, 2014/július–augusztus, 15–19.; II. rész, *Új Egyenlítő* 2, 2014/szeptember, 37–43.; III. rész, *Új Egyenlítő* 2, 2014/október, 37–41.; IV. rész, *Új Egyenlítő* 2, 2014/november–december, 52–63.
- Hammerstein Judit. 2017. A hátország szélhámosai. Munk Artúr: A hinterland. *Kortárs* 61 (7–8): 161–165.
- Hammerstein Judit. 2020. *Két sikerregény: Markovits Rodion Szibériai garnizonja és Munk Artúr naplója: Oroszország magyar szemmel*. Magyar írók Oroszország/Szovjetunió-tapasztalata az 1920–30-as években megjelent útirajzok tükrében. Doktori értekezés. Kézirat. 120–147. <https://core.ac.uk/download/pdf/343345276.pdf> (2021. szept. 1.)
- Károly Adrienn. 2019. A háború zenéje – Zene és szöveg kapcsolata Munk Artúr *A hinterland* című regényében. *A Szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar Évkönyve* (14): 2. 64–74.
- Károly Adrienn. 2020. Szabadka mint szöveg-város Munk Artúr műveiben. *Hungarológiai Közlemények* 51 (3): 109–129.
- Károly Adrienn. 2020a. *A művészet terei Csáth Géza, Kosztolányi Dezső, Milkó Izidor és Munk Artúr prózájában*. Doktori értekezés. Kézirat. javniUvid162496511911650.pdf (2021. nov. 5.)
- Kázmér Ernő. 1933. Jugoszláviai magyar könyvekről. *Nyugat*-26 (24): <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00568/17741.htm> (2021. nov. 5.)
- Kerényi Ferenc. 2008. *Petőfi Sándor élete és költészete*. Budapest: Osiris Kiadó.
- K.(ozma) József. 2014. „Pedig én katona akartam lenni”: K. Józsefvisszaemlékezései a Nagy Háborúra 1914–1918. A szöveget gondozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Csorba Béla és Ökrész Károly. Szerk. Brenner János, sorozatszerk. Bence Erika. Újvidék–Temerin: Forum Könyvkiadó – Temerini Múzeumbarátok Egyesülete.
- Kovács Krisztina. 2014. Por-sár-köd-folyó-sziget: Megjegyzések a vajdasági magyar irodalom néhány szimbólumának kérdéséhez. *Literatura* 40 (4): 381–394.
- Kuncz Aladár. 1931. *Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internáltságából*. Kolozsvár: Erdélyi Szépművés Céh.
- Lovas Ildikó. 2005. *Kijárat az Adriára: James Bond Bácskában*. Pozsony: Kalligram.
- Lovas Ildikó. 2015. *A kis káder. In *Élettől életig a holokauszton át*, szerk. Ózer Ágnes. 5–10. Újvidék–Szabadka: Forum – Szabadkai Zsidó Hitközség.
- Markovits Rodion. [1928] 1986. *Szibériai garnizon: Kollektív riportregény*. Boldizsár Iván: Híres könyv – elfelejtett szerző. 5–6. Dr. Végh Oszkárné: Utószó. 454–458. Budapest: Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat.

- Markovits Rodion. 1929. *Aranyvonat*. Budapest: Genius kiadás.
- Munk Artúr. 1930. *A nagy káder: Egy pleni feljegyzései a forradalmi Oroszországból*. Budapest: Pantheon.
- Munk Artúr. [1933] 1981. *A hinterland: A mögöttes országrész háborúja*. Bori Imre: Utószó. 235–243. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Munk Artúr. 1999. *Napló 1915–1916*. Szabadka: Életjel.
- Munk Artúr. 2018. *Köszönöm addig is... Egy orvos életregénye*. Budapest: Jakab és Komor tér 6. Egyesület.
- Ózer Ágnes szerk. 2015. *Élettől életig a holokauszton át*. Újvidék–Szabadka: Forum – Szabadkai Zsidó Hitközség.
- Remarque, Erich Maria. [1929] é. n. *Nyugaton a helyzet változatlan*. Ford. Benedek Marcell. Budapest: Európa.
- Szabó István – Andree Dezső. [1931]. *Egy legionista naplója: Hét esztendő a Francia Idegenlégióban (1923–1929)*. Eredeti naplójegyzetek alapján sajtó alá rendezte: Andree Dezső. Novi Sad: Uránia.
- Szarvas Melinda. 2012. Kosztolányi mint vajdasági író? *Kalligram* 21 (7–8): 17.
- Schöpflin Aladár. 1929. Hadifogoly-könyvek. Markovits Rodion: Az aranyvonat. Genius Kiadás. Munk Artúr: A nagy káder. Pantheon-kiadás. *Nyugat* 22 (22–23): <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00479/14766.htm>. (2018. szept. 22.)
- Szenteleky Kornél. 1933. Munk Artúr: A hinterland. *Kalangya* 2 (5): 347–349.
- Szilágyi Zsófia. 2015. *Gombhoz a kabátot, címhez a regényt* (Kosztolányi Dezső az alföldi porról). <http://real.mtak.hu/33089/1/PORtanulm%C3%A1ny.pdf> (2021. nov. 5.)
- Utasi Csilla. 2002. A hinterland krónikása. *Vulkáni Helikon* <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/34/utasi.html> (2021. okt. 31).
- Vajda Gábor. 1982. Árnyoldalak. *Híd* 46 (5): 680–682.
- Vajda János. 1972. *Összes Művei IV. Széppróza írások*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

THE CONTEXTUALIZATION OF ARTÚR MUNK'S NOVEL, *THE HINTERLAND*

The contemporary reception – mainly by Aladár Schöpflin and Ernő Kázmér, and partly by the critical evaluation of Szenteleky – and also some re-readings following the 1981 second edition, especially Imre Bori's afterword, placed the novel in the context of the history of development basing this largely on aspects valid to this day, and considered Artúr Munk's oeuvre in a semantic context, including the possible interpretations of the novels *A nagy káder* [The Great Cadre] published in 1930, and *A hinterland* [The Hinterland] published in 1933. This is exactly why, both in the second half of the 20th century and in our time, those efforts which have attempted to put Munk's mentioned works in the service of various stereotypes, ideologies and

unscientific endeavours are regarded unfounded or gratuitous from both historical-poetic and narratological point of view. The study examines the historical aspects of the source and reception of Artúr Munk's novel *A hinterland: A mögöttes országrész háborúja* [Hinterland: The War of the Backcountry], and points out the neuralgic points, inoperability and long-term inexpediency of these approaches, setting up at the same time possible interpretative models and contexts so as to create a Munk portrait in the right perspective.

Keywords: Artúr Munk, World War I, prisoner-of-war and hinterland novel, sociology of literature, history of reception

KONTEKSTUALIZACIJA ROMANA ARTURA MUNKA *A HINTERLAND*

Savremena recepcija – uglavnom od strane Aladara Šepflina i Ernea Kazmera, a delimično i Sentelekijeva kritička tumačenja – i neka ponovna čitanja nakon drugog izdanja iz 1981. (posebno pogovor Imrea Borija), koja se u velikoj meri zasnivaju na i danas važećim aspektima, stavili su roman u kontekst razvojne istorije i povezale stvaralački opus Artura Munka, uključujući i moguća tumačenja romana *A nagy káder* [Veliki kadar] iz 1930. i *A hinterland* [Zaleđe] iz 1933. godine. Upravo zbog toga se i smatraju neutemeljenim, kako sa istorijsko-poetičke tako i sa naratološke tačke gledišta. Naime, tumačenja pomenutih Munkovih dela, kako u drugoj polovini XX veka tako i u današnje vreme, stavljena su u službu različitih stereotipa, ideologija i nenaučnih potreba. U radu se preispituju istorijski aspekti nastanka i recepcije romana *A hinterland: A mögöttes országrész háborúja* [Zaleđe: Rat unutrašnjosti] Artura Munka. Ukazuje se na neuralgične tačke, nefunkcionalnost i dugoročnu nesvršishodnost ovih pristupa, i nude mogući interpretativni modeli za sagledavanje Munkovog dela u nekoj novoj budućoj perspektivi.

Cljučne reči: Artur Munk, Prvi svetski rat, roman o ratnim zarobljenicima i zaleđu, sociologija književnosti, istorija recepcije